

parken Şems-i Tebrîzî'nin etkisiyle coşku- lu bir tasavvuf anlayışı geliştirmiş, yazdığı eserlerle bütün halkı, aydınları ve yöneticileri derinden etkilemiştir. Bu dönemde Anadolu'da Rifâiyye'den Seyyid Ahmed-i Kebîr, Seyyid Ahmed-i Kûçek, Evhadiyye'den Evhadüddîn-i Kirmânî, Vefâiyye'den Baba İlyas ve Kalenderiyye'den Ebû Bekr-i Niksârî gibi önemli isimlere de rastlanır.

Ahîlik Selçuklu Türkiyesi'nin önemli bir sosyal teşkilâtıdır. Ahîliğin Anadolu'da ortaya çıkışı, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın elçisi Şehâbeddin es-Sühreverdî vasıtasıyla fütüvvet teşkilâtına girdiği döneme rastlar (1214). Nitekim fütüvvetin ilkelerini belirleyen fütüvvetnâme geleneği Ahîlik safhasında da devam etmiştir. Ahî unvanını taşıyan isimler arasında daha sonraları Ahî Evran unvanıyla anılan şahsın Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî olduğu ve I. Alâeddin Keykubad döneminde bu esnaf teşkilâtını kurduğu belirtilmektedir. Keykubad'ın ölümünün ardından siyasi dengelerin değişmesinden ahîlerin de zarar gördüğü anlaşılmaktadır. İleriki yıllarda adları öne çıkan Ahî Çoban, Ahî Ahmed, Ahî Ahmed Şah, Ahî Kayser gibi şahıslar siyasal ve sosyal olaylar sırasında farklı taraflarda yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-kudsiyye*, tür.yer.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971; a.m.f., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988; a.m.f., *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1998, s. 38-77; a.m.f., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2005, s. 352; Aydın Tanerî, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya 1977; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, I, 85-127; Sadi S. Kucur, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları -Vakıflara Göre-* (doktora tezi, 1993), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996; a.m.f., *Babailler İsyanı*, İstanbul 2000; a.m.f., "XIII.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat (Selçuklulardan Osmanlılara Genel Bir Bakış)", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartlığı* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, I, 249-263; a.m.f., "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufî Düşünce", a.e., I, 429-439; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu* (trc. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000; M. Saîr Polat, "Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VII, 375-385; Tuncer Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", a.e., VII, 223-257; a.m.f., "Türkiye Selçuklularında Şehir / Kent ve Şehirli / Kentli", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartlığı*, I, 275-291; Ramazan Şeşen, "Selçuklular Devrindeki İlme Genel Bir Bakış", *III. Uluslar Arası Mevlâna Kongresi: Bildiriler* (haz. Nuri Şimşekler), Konya 2004, s. 233-244;

Mikâil Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2005; Ahmet T. Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetlik, Kalenderlik, Vefâilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 61-88; Haşim Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahîler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartlığı*, I, 299-307; Hasan Yüksel, "Anadolu Selçuklularında Vakıflar", a.e., I, 309-325; İhsan Fazlıoğlu, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Felsefe-Bilim Tarihine Önsöz", a.e., I, 413-427; M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, XX, 494-495, 513.

SADI S. KUCUR

IV. SURIYE SELÇUKLULARI (1079-1117)

A) Tarih. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, 471 (1078) yılında kardeşi Tutuş'a Suriye'yi ve bu ülkeye yakın bölgelerde fethedeceği yerleri iktâ etti. Tutuş aynı yıl Halep'i kuşattığı sırada bir Fâtımî ordusu da Dımaşk'ı kuşattı. Bunun üzerine Dımaşk hâkimi Atsız b. Uvak, Tutuş'tan yardım istedi. Tutuş'un geldiğini haber alan Fâtımî kuvvetleri geri döndüler. Tutuş kendisini karşılamakta geç kaldığını bahane ederek Atsız'ı öldürüp şehri ele geçirdi. Böylece Suriye Selçuklu Devleti kurulmuş oldu (471/1079). Tutuş, Halep'e hâkimiyet meselesinden dolayı Anadolu Selçuklu Sultanı I. Süleyman Şah ile mücadeleye girdi. Halep yakınlarında Aynüseylem denilen yerde meydana gelen savaş Tutuş'un galibiyeti ve Süleyman Şah'ın ölümüyle sonuçlandı (18 Safer 479 / 4 Haziran 1086). Tutuş kardeşi Melikşah'ın ölümünün ardından Musul, Halep ve Diyarbekir bölgelerini ele geçirdi. Ancak Büyük Selçuklu tahtı için giriştiği mücadele sırasında Berk-yaruk ile yaptığı savaşta hayatını kaybetti (16 Safer 488 / 25 Şubat 1095). Tutuş'un ölümünden sonra Suriye Selçukluları, Halep ve Dımaşk Selçuklu melikliği olmak üzere ikiye ayrıldı. Oğullarından Rıdvan Halep'te, Dukak Dımaşk'ta hüküm sürmeye başladı. 507 (1113) yılına kadar Halep'te hükümdarlık yapan Rıdvan b. Tutuş, Haçlılar'la mücadelede başarılı olmadı, hatta onlara vergi vermek zorunda kaldı. Rıdvan, Bâtınîler'e karşı çok müsamahalı davrandı, Halep'te bir dârü'd-da' ve açmalarına izin verdi, kendini onların dostu gibi gösterdi. Bu yüzden çok sayıda Halepli hayattan endişe ettiği için Bâtınî oldu veya öyle göründü. Rıdvan, Fâtımîler'in desteğini sağlamak için Fâtımî halifesi adına hutbe okuttu (17 Ramazan 490 / 28 Ağustos 1097); ancak Sünnî İslâm dünyasından gelen tepkiler üzerine dört hafta sonra bu kararından vazgeçti (12 Şevval 490 / 22 Eylül 1097).

Rıdvan b. Tutuş ölünce (507/1113) yerine oğullarından Alparslan Tâcüddevle el-Ahras geçirdi. Alparslan, Muhammed Tapar'la iş birliği yaparak Halep'teki Bâtınîler'in önemli bir kısmını ortadan kaldırdı. Dımaşk Atabegi Tuğtegin'den kendisine yardımcı olmasını istedi, o da bunu kabul etti. Tuğtegin'in Halep işlerine karışmaya başlamasından hoşlanmayan atabeg emîr Lü'lü', Alparslan'ı öldürüp (508/1114) yerine kardeşi Sultan Şah'ı geçirdi. Ancak Lü'lü', Halep'in meselelerini halledecek yeteneklere sahip değildi. Hayatının tehlikede olduğunu görünce servetini yanına alıp doğu ülkelerinden birine gitmek isterken uçakları tarafından öldürüldü (510/1116). Bu olayın ardından Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin İlgazi, Halep ileri gelenlerinin kendilerini Haçlılar'ın baskısından kurtarmasını istemeleri üzerine Halep'e gelip şehre hâkim oldu. Böylece Suriye Selçukluları'nın Halep kolu sona erdi (511/1117).

Babası Tutuş'un ölümünün ardından Emîr Savtegin'in davetiyle Dımaşk'ta Suriye Selçukluları'nın Dımaşk şubesini kuran Dukak (488/1095) dokuz yıl hükümdarlık yaptı. Dukak'ın ölümüyle (10 Ramazan 497 / 6 Haziran 1104) atabeg Tuğtekin onun yerine çok küçük yaştaki oğlu II. Tutuş'u geçirdi. Tuğtegin bir ay sonra Tutuş'un on iki yaşındaki ağabeyi Ertaş'ı (Bektaş) tahta oturtma gereğini duydu. Ertaş'ın Tuğtegin'in kendisini öldüreceğinden korkup annesi ve bir emirle birlikte şehirden gizlice ayrılmasıyla (Safer 498 / Ekim-Kasım 1104) Dımaşk Selçuklu Melikliği de sona ermiş oldu. Dımaşk'ta bu tarihten sonra Böriler (Tuğteginliler) adıyla bilinen Dımaşk Atabegleri hüküm sürdü.

SURIYE SELÇUKLU HÜKÜMDARLARI

Tutuş	471/1079
a) Halep Selçuklu Melikliği	
Rıdvan	488/1095
Alparslan el-Ahras	507/1113
Sultan Şah	508-511 (1114-1117)
b) Dımaşk Selçuklu Melikliği	
Dukak	488/1095
II. Tutuş	497/1104
Ertaş (Bektaş)	497-498/1104

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), tür.yer.; *Azîmî Tarihî: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad), Kahire 1959, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X-XII; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I-III; a.mlf., *Buğyetü'l-taleb* (Zekkâr), bk. İndeks; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Ab-bâr), Dimaşk 1978, III, tür.yer.; İşin Demirkent, *Urfa Haçlı Konuluğu Tarihi (1008-1118)*, İstanbul 1974, bk. İndeks; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, tür.yer.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, bk. İndeks; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo (1004-1094)*, Beyrut 1972; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 337-418; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljuqs of Syria: During the Crusades, 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Berlin 1997.

FARUK SÜMER

B) Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat.

Suriye Selçuklularının kurucusu Tâcüd-devle Tutuş Suriye, Filistin, Diyarbakir ve el-Cezîre'yi ele geçirdikten sonra hâkim olduğu şehirlerde huzur ve sükûneti sağlamaya çalışmış, halka adaletle muamele etmiş ve çeşitli imar faaliyetlerine girişmiştir. 471 (1079) yılında Dimaşk'a hâkim olan Tutuş halkın refah seviyesini yükseltip gönlünü kazanmak için seferber olmuştur. Bir yandan şehrin imarıyla ilgilenmiş, bir yandan da tarım alanlarında ekim yapılması için çalışmıştır. Yol güvenliğinin sağlanmasından sonra ticarî faaliyetler yoğunlaşmış, çeşitli sebeplerle Dimaşk'ı terkedenler şehre dönmeye başlamıştır.

Melik Rıdvan b. Tutuş devrinde Suriye bölgesi Haçlılar tarafından işgal edildiğinde Rıdvan, Haçlıların Halep ve civarını da işgal etmesine engel olmak için Antakya Prinkepsi Tancred ile çok ağır şartlarda bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma Halep'te ekonomik krize yol açmış, gıda maddelerinin temininde büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Haçlı tehdidi yüzünden Halep ve civarında oturan halkın bir kısmı güvenli yerlere göç etmeye başlamış, Melik Rıdvan göçü önlemek ve halkın toprağa bağlanmasını sağlamak için Halep beytûlmâline ait işlenmemiş araziyi halka satmak zorunda kalmıştır. Bir nevi toprak reformu sayılabilecek bu uygulamayla bölge halkı vatanlarına bağlanmış, aynı zamanda boş toprakların işlenmesiyle ülke mâmur hale getirilmiştir (Sevim, s. 214-215).

Suriye Selçukluları döneminde taht kavgaları ve Haçlı istilâsına rağmen başta Halep ve Dimaşk olmak üzere çeşitli şehirlerde medreseler, mescidler, hankah ve ribât-ler, bîmâristan ve hamamlar inşa edilmiştir. Dimaşk'ta açılan yedi medreseden beşi Hanefîler'e, ikisi Şâfiî ve Hanbelîler'e aitti. Tutuş, Dimaşk'ta bir mescid (Mescidü Tutuş) yaptırmış (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 159; Nuaymî, II, 356), Hankâhüs-Sümeysâtîyye adıyla bilinen hankahın tamirini emretmiştir (Nuaymî, I, 12; II, 153). Tutuş ulemâya büyük saygı gösterirdi, Hanbelî fakihî Ebü'l-Ferec eş-Şîrâzî onun itibar ettiği âlimlerden biriydi (a.g.e., II, 65-66). İmam Gazzâlî de 488 (1095) yılında Dimaşk'ta Emeviyye Camii'nde ders vermiştir. Dimaşk'ta Şâfiîler için inşa edilen ilk medrese, Emînüdevle Rebûlüslâm Gümüştegin b. Abdullah el-Atabekî tarafından 514'te (1120) yaptırılan Emîniyye Medresesi'dir (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 12, 121, 231-232). Emînüdevle yine Dimaşk'ta Bâbülhayl karşısında kendi adıyla anılan bir mescid inşa ettirmiştir. Dimaşk'ta ilk Hanefî medresesi, Şücâüdevle Sâdir b. Abdullah tarafından 491 (1098) yılında yaptırılan Sâdiriyye Medresesi'dir ve medresenin ilk müderrisi Ali b. Mekki el-Kâşânî'dir (a.g.e., s. 200). Halep'te ilk Şâfiî medresesi, Nizâmîyye Medresesi'nde yetişen ve İbnü'l-Acemî diye tanınan Ebû Tâlib Şerefeddin Abdurrahman b. Hasan el-Halebî'nin inşa ettirdiği Züccâciyye Medresesi'dir. Halep'teki Şerefiyye Medresesi'nin de onun tarafından yaptırıldığı rivayet edilir (M. Es'ad Tales, s. 90-91).

Bu devirde bölgede birçok hankah inşa edilmiştir. Bunların başında Melik Dukak'ın annesi Safvetülmülk Hatun'un 504'te (1110) Dimaşk'ta yaptırdığı Tavâvisiyye Hankahı gelir (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 149, 192). Dimaşk'ta bu dönemde inşa edilen hankahlardan biri de Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed es-Sümeysâtî'ye nisbetle anılan Sümeysâtîyye Hankahı'dır (a.g.e., s. 191). Halep'te yapılan ilk hankah ise Melik Rıdvan'ın âzatlısı Şemsü'l-Havâs Lü'lü' el-Hâdim tarafından inşa ettirilen Balat Hankahı'dır. 509 (1115) yılında yaptırılan bu hankah özellikle Halep dışından gelen fukaraya tahsis edilmiştir (M. Es'ad Tales, s. 251). Dimaşk'taki ilk hastahane (dârüş-şifâ) Melik Dukak zamanında Bâbüberîd yanında yapılmıştır. Müsbet ilimler sahasında yetişen meşhur âlimler arasında matematikçi ve mühendis Muhammed el-Kayserânî ile ünlü hekim Circîs b. Yuhannâ'nın adları zikredilebilir. Tarihçi İbnü'l-Kalânîsi de bu dönemde Dimaşk'ta yetişen âlim ve idareciler arasında yer alır.

Selçuklular döneminde Dimaşk ve Halep'te demir ve cam sanayii, zeytin ve susam yağı atölyeleri, kâğıt ve sabun sanayii gelişmiştir.

Suriye Selçuklularının hâkim olduğu yıllarda Halep, Bâtınîler'in yoğun bir şekilde faaliyette bulunduğu merkezlerden biriydi. Melik Rıdvan, İnan'dan gelerek Halep'e yerleşen Bâtınîler için bir dârü'd-da've (propaganda merkezi) yaptırmış ve Halep Bâtınîler'in karargâhı haline gelmiştir. Bu durum Fâtımîler'le iyi ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlarken Sünnî İslâm dünyasında büyük tepkilere yol açmıştır. Mısır Fâtımî Halifesi Müsta'fi-Billâh, Melik Rıdvan'a özel bir elçi heyeti gönderip kendi adına hutbe okutması halinde malî ve askerî yardımda bulunacağını bildirmiş, Rıdvan bu teklifi kabul ederek Sünnî kadı ve hatip Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullah'ı azledip yerine Şîî Ebû Tûrâb Haydere b. Ebû Ürâme'yi hatip, Şîî Fazlullah ez-Zevzenî'yi kadı tayin etmiştir. Bu anlaşmadan sonra 17 Ramazan 490'da (28 Ağustos 1097) Halep ve civarındaki camilerde hutbe Fâtımî halifesi adına okunmuştur. Böylece tarihte ilk defa bir Selçuklu meliki Mısır Fâtımî halifesini metbu tanımış oluyordu. Ancak Sünnî İslâm dünyasının şiddetli tepkisi ve tehdidi karşısında zor durumda kalan Rıdvan hutbeyi tekrar Abbâsî halifesi ve Büyük Selçuklu sultanı adına okutmaya başlamıştır (12 Şevval 490 / 22 Eylül 1097). Rıdvan'ın yerine geçen Alparslan el-Ahras, Bâtınîler'in reisi Ebû Tâhir İsmâil ed-Dâî ve Hakîm el-Müneccim gibi liderlerini öldürtmüş, ayrıca 200 kadar Bâtınî'yi hapsedip mallarını müsadere etmiş, böylece Bâtınîler, Sultan Muhammed Tapar'ın desteğiyle bertaraf edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb* (Zekkâr), bk. İndeks; a.mlf., *Zübdetü'l-haleb*, II, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, tür.yer.; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. Şamî ed-Dehhan), Dimaşk 1375/1956, s. 12, 121, 149, 159, 191-192, 200, 231-232; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 12, 177 vd., 537 vd.; II, 65-66, 151, 356, ayrıca bk. İndeks; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2000, I, 221-233; M. Es'ad Tales, *el-Âşârü'l-İslâmiyye ve'l-târîhiyye fi Halep*, Dimaşk 1376/1956, s. 90-92, 251; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo (1004-1094)*, Beyrut 1971, bk. İndeks; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, s. 172-189; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljuqs of Syria: During the Crusades, 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Berlin 1997, s. 279-329.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN